

LÁNG GUSZTÁV

VALAHOL VAN EGY VÁROS

Büszkén állíthatom: Magyarországon mi vagyunk e könyv első olvasói.¹ Nem számítom a szerkesztőt és munkatársait; ők dolgoztak a kötetben közölt írásokkal, mint úriszabó az angol szöveggel. Hasonlatom minőséget jelez, hiszen manapság a jó szabó is ritkán jut ilyen „nemes” anyaghoz, és elmondhatom, hogy a kiadónak is kitűnő írásokat sikerült egybegyűjtenie. Olyanokat, melyek nem(csak) leírnak vagy bemutatnak városokat, hanem amelyek szerzői vallanak önmagukról, és az olvasót is az önvizsgálat és a vallomás felé vezetik. Az így támadt (olvasói) benyomásokból szeretnék néhányat megosztani Önökkel.

Igazat adhatunk-e a könyv egyik szerzőjének² abban, hogy a műalkotásnak a befogadóban katarzist kell kiváltania? A katarzis – ha eltekintünk a szó eredeti jelentésétől – megnyugvás, a „félelem és szánalom” egyensúlyba kerülése a befogadó igazságérzetével. S mivel ez utóbbi a befogadó (esetünkben az olvasó) élettapasztalataiból és nem utolsósorban életbölcséletéből fakad, a katarzis túlmutat a művön és a műélvezeten; a valóságra vonatkozik. De létezik-e a valóságban egyensúly?

A könyv címét sugalló költemény nyitja a kötetet. „Valahol van egy város”, mondja a költő. A költeményből azonban kiderül, hogy ez a város nem a valóságban „van”, hanem csak a versalany emlékeiben. Ez így szépen hangzik, és igazul is. Hiszen mindnyájan átéltek már – és minél idősebbek vagyunk, annál gyakrabban –, hogy életünk

**Amiről kevés szó esik:
az író és a közönség
viszonya. Pedig
íróembernek leginkább
ez az otthonosság
vagy a magány forrása.**

JK
2016/1

A *Valahol van egy város* című kötet bemutatóján, a Petőfi Irodalmi Múzeumban elhangzott szöveg szerkesztett változata.

valamely fontos helyszíne immár annyira megváltozott, hogy csak emlékként idézhetjük, felkeresni immár lehetetlen. Csakhogy a vers szerzője, a költő, maga is már csak „volt”, az emlékeiben (egykor) élő város tehát már annyira sincs, mint a Vezúv betemette Pompeii.

Az emlékező írások éppen erről szólnak: a bennünk élő városról. Arról, amely velünk száll sírba, és csak annyi marad belőle, amennyit az itt olvasható emlékezések megörökítenek belőle. Ez azonban csak ízelítő. Megtudjuk, hogy mit jelentett egy város valakinek a gyermekkorában; hogyan nevelhetnek városok szeretetre; miért tekintheti valaki Budát kisvárosnak; hogyan latolgathatjuk együtt és egyszerre egy város múltját és jövőjét szélrózsza-tengelyek mentén. Sok egyebet is, de mindben közös ez a személyes töredékesség, a „velünk hal meg” hol elégikus, hol fájdalmasan felháborító tudata. Mindegy, hogy a leírás szomorkás-e vagy derűsen anekdotikus; belengi ez az egzisztenciális szorongás. A „van-e még”, és „lesz-e” szívszorító kérdése. Ahogy az egyik szerző könyörtelenül kimondja: „...a sorsunk itt az egyre nagyobb magány.” Ez tehát nem egyensúly, nem katarzis.

Az egzisztenciális szorongáshoz társul azonban egy másik is: nevezném kisebbségi szorongásnak. Legszembetűnőbb a Kolozsvárhoz köthető írásokban, ahol a magyarság számaránya húsz százalék alá esett. („Több a temetés, mint a keresztelő”, mondta keserűen a Farkas utcai templom lelkésze, jó tizenöt évvel ezelőtt.) Igaz, ez a húsz százalék kitesz vagy hatvanezret, vagyis egy közepes város lakosságát. De a kisebbségi jogok tekintetében nem a létszám a fontos, hanem az arány, és ez az arány joghiányhoz vezet. A várospolitikai, a kisebbségpolitikai szempontja miatt olyan ez a hatvanezres közösség, mintha nem is lenne. Utcaneveik eltűntek, nyelvhasználata falak közé szorult, nagyjait, akik a várost azzá tették, ami valaha volt, csak „civil kezdeményezéssel”, azaz magánúton ünnepelheti. (Ennek már-már tragikomikus tünete, hogy Dsida Jenőről, aki Kolozsváron élt és alkotott, és ott is van eltemetve, azért nem neveztek el utcát, mert vezetékneve egy betű levonásával, megegyezik az AIDS nevének román betűszavával.) Persze ez a közösség létezik. És létezik a város is, az ő városuk, de csak a kollektív emlékezetben. A valóságosat valakik évszázadok alatt létrehozták, és mi az utódaik vagyunk, örököseik az emlékezésben. Ez az „utódlás” az identitásunk. A többség azonban nem tekinti magát „utódnak”. Birtokol, de nem örököl. Identitása az öröklés nélküli birtoklás. Ahogy Karl Kurt Klein, az erdélyi szászok kiváló irodalomtörténésze írta a harmincas években: „A transzszilvanizmus nem más, mint annak elismerése, hogy Erdély történetét három nép együtt alkotta.” A többség azonban nem hajlandó ráismerni „együtt alkotó” elődeire, ezért identitása nem közös a másik kettővel, hanem az övével szemben álló. Itt elemezhetnénk kollektív pszichózisokat, de ez a többség feladata. A végeredmény az, amit többen is megírnak ebben a könyvben: a legtöbb erdélyi városban két város él egymás mellett – egy magyar és egy román. A fenti logika szerint: egy emlékbeli és egy valóságos, és a kettő között egyre nehezebb az átjárás. Nem csoda, hogy van szerző, aki a ragaszkodást az „emlékbeli” városhoz úgy éli meg, mint egy ostromlott település lakója.

A nyugati diaszpóra képviselői harmonikusabb városképekkel szolgálnak. Ezek néha anekdotákkal fűszerezettek, néha kicsit bedekkerszerűek. (Honi szerzők is csábulnak erre, ha nyugati városokról írnak, ami nem csoda; nekik az ott-lét szabadulás volt a „vasfüggöny” vesztégzárjából.) Kérdés, hogy mióta van ez így. Korántsem teljes ismereteim a nyugati emigráció irodalmáról azt gyaníttatják, hogy szinte minden szerzőnél felrövedt valaha az otthontalanság fájdalma – korábban. Amióta szabadon látogathat – sőt költözhet – haza az emigráns, vagyis amióta megszűnt emigránsnak, Mikes Kelemenhez hasonló „bujdosónak” lenni, Rodostó is lakályosabbnak tűnik emlékezetében. A nagy kivétel: Márai Sándor zord otthontalansága. Ennek ma-

gyarázata: Kassa elérhetetlensége. (A kisebbségből áttelepülő szerzőknek megvan a maguk Kassája, ezért más a városképük is.)

Külön említést érdemelnek azok a leírások, amelyek az új környezet demokráciáját érzik heurisztikus élménynek. A város: az állam kicsinyített mása. (A városok az ókorban államként jöttek létre, illetve váltak azzá.) A kelet-európai kivándorló/emigráns számára boldog meglepetés volt, hogy emberi módon, jogokkal bíró polgárként bántak velük a helyi hatóságok. Rajongásuk érthető. (Erről azonban eszembe jut egy öreg szász paraszt mondása, nem sokkal a román diktatúra bukása után: „A demokrácia gyorsabban asszimilál, mint a zsarnokság.” A külföldön született gyermekek és unokák közül hányan beszélnek – és főleg olvasnak – magyarul?)

Amiről kevés szó esik: az író és a közönség viszonya. Pedig íróembernek leginkább ez az otthonosság vagy a magány forrása. Az emigránsnak alig volt közönsége; csak remélhette, de nem tudhatta, hogy munkái eljutnak-e ahhoz a nyelvi közösséghez, amelyhez szóltak. A kisebbségi írónak otthon volt közönsége, „nemzetileg” – vagyis Magyarországon – már jóval kevésbé. Az ezt akadályozó tényezők lassacskán lebomlottak, a kiadók és a folyóiratok behálózhatják az egész „Kárpát-medencét”. Ez azonban (véleményem szerint, mely szigorúan magánvélemény) azt is jelenti, hogy az eredetileg kisebbségi közönségvárásokat kiegészítik – vagy egyenesen felváltják – az „anyaországi” elvárások, és a kettő nem esik egybe. (Sohasem is esett; más az erdélyiség, és más az Erdély-nosztalgia.) Torzítják ezek a kisebbségi irodalmakat, vagy éppen egyetemesebb utakra terelik? Vagy – sarkítva fogalmazva – ki legyen a minta? Kós Károly vagy Wass Albert? Mi legyen az író ethosza? A hűség a szülőföldhöz (szellemi hűséget értve ezen) vagy a népszerűség keresése? Új választások, új döntések forrása ez is.

A transzszilvanizmussal kapcsolatos korábbi fejtegetéseim egyik tétele volt, hogy az erdélyi irodalomban (és a felvidéki, a vajdasági irodalomban, talán egy kicsit az erdélyiek példáját is követve) a szülőföld veszi át a haza szerepét, a szülőföldkultusz a hazafiságét. A „lokálpatrióta” új, pozitív értelmet nyer, különösen a „helikoni triász” költészetében. Irodalmunk jóval későbbi fejleményei bizonyítják (és ez a könyv is), hogy ez nem kimódolt program, nem pótcselekvés, hanem az identitásához ragaszkodó egyénnek és közösségének mondhatni természetes szükséglete. Ahogy Mikes Kelemen sem Magyarországra, még csak nem is Erdélybe vágyott vissza – bár Erdélyhez való hűségéről kései leveleiben nemegyszer vallott –, hanem Zágónba. Abba a Zágónba, amely alighanem neki is csak emlékeiben élt.

■ JEGYZETEK

1. A könyvet ketten mutattuk be Boka Lászlóval.
2. Nem közlöm sem a szerzőt, sem a lapszámot, és a továbbiakban is így járok el. Aki elolvassa a könyvet, úgyis rátalál a megfelelő passzusokra. Aki pedig nem olvassa, azzal miért közöljem?